

Mejeribruget i Thisted Amt

Chr. Houmark Hammer

Artiklen fortæller om udviklingen og afviklingen af mejeribruget i det gamle Thisted Amt. Artiklens forfatter har været formand for Sundby Andelsmejeri og medlem af bestyrelsen for Thisted Amts Mejeriforening.

Historie er jo mange ting. Det må også være historie at fortælle om de store forandringer, der er sket i dansk landbrug. Udviklingen i hele det danske samfund er navnlig i dette århundrede gået stærkt. Men når vi beskæftiger os med det danske bondesamfund, så må vi nok helt tilbage til bondestandens frigørelse i året 1788, enevældens ophør og grundloven i 1849.

Men Grundtvigs folkehøjskoler, som efter 1864 blev oprettet i landets forskellige egne, skal nok have æren for, at Danmarks bønder hurtigt fandt sammen i andelsbevægelsen, som blev et aktiv, mange andre lande misundte os (i alt fald dengang). Allerede 1882 oprettes det første andelsmejeri og 1887 et andelsslagteri. Efterhånden kom der også andre fællesvirksomheder på andelsbasis. Landbrugets stærke udvikling krævede mange penge. Dem havde bønderne ikke selv. Derfor oprettede man kreditforeninger, der skaffede kapital ved at udstede obligationer, som kunne sælges på børsen.

Antal mejerier kulminerede 1935 med 1411 andelsmejerier og 228 privatmejerier. Meget af denne udvikling er jo sket i vort århundrede, men jeg skal indskrænke mig til at fortælle lidt om mejeribruget i det gamle Thisted Amt. Her føler jeg mig på hjemmebane, fordi jeg i en ret ung alder kom i bestyrelsen for det daværende Sundby Andelsmejeri, blev siden formand, og det førte til medlemskab af bestyrelsen for Thisted Amts Mejeriforening og af repræsentantskabet for Danske Mejeriforeningers Fællesorganisation - en meget magtfuld organisation dengang - med Mejerikontoret i Århus som serviceorgan, med dygtige medarbejdere, der havde stor indflydelse på mejeridriften i Danmark.

Velfungerende mejerier

I året 1950 var ca. 21% af den danske erhvervsbefolkning beskæftiget i landbruget. Det var 4 år efter, at jeg begyndte som selvstændig. Men den tekniske udvikling, som rigtig tog fart efter 2. verdenskrig, betød mange arbejdspladser uden for landbruget. De nye arbejdspladser lokkede mange landmænd ind til byerne, for det var jo her, fabrikkerne lå. Landbruget havde ikke let ved at konkurrere med

Interiør fra Sjørring mejeri.

lønninger, arbejdstid og forhold i øvrigt, som her kunne tilbydes.

På landet var hele familien dengang beskæftiget i bedriften og skulle leve af indtægterne herfra. Og de var ikke store. Udviklingen betød også, at mange landbrug blev kvægløse, fordi manden tog arbejde uden for bedriften eller specialiserede sig med svin, fjerkræ eller planteavl.

De fleste landmænd dengang var vist klar over, at mejeribruget også måtte indrette sig efter de forandringer, som var sket i landbruget. Men der gik ca. 10-15 år, før der rigtig begyndte at komme gang i rationaliseringer her. 1950 var der stadig ca. 1500 mejerier i Danmark (andels- og privatmejerier). For Thisted Amt har jeg først tallet fra 1963. Da var der 36 mejerier tilbage, enkelte var nedlagt. Her følger navnene på de mejerier, som var i drift 1963:

På Thyholm:

„Godthåb”, Uglev - „Thyholm”, Hvidbjerg.

I Sydthy:

„Helligsø-Gjettrup” - „Frem”, Hurup - „Vestervig” - „Bedsted” - „Morup Mølle” - „Doverodde” - „Enighed”, Villerslev - „Nyhåb”, Hørdum.

I Nordthy:

„Sundby” - „Snedsted” - „Hundborg” - „Sjørring-Thorsted” - „Vang-Tvorup” - „Vandet” - „Thisted Andelsmejeri” - Privatmejeriet „Pasteur” - „Nors” - „Hillerslev” - „Hanstholm”, Ræhr - og „Nordthy”, Østerild.

I Hanherred:

„Hannæs”, Vesløs - „Kaphøj”, Frøstrup - „Toftholm”, Torup.

På Mors:

„Hovgård”, Sejerslev - „Flade” - „Solbjerg” - „Jølby” - „Erslev” - „Dueholm”, Nykøbing - „Engholm”, Nykøbing - „Lødderup” - „Damsgårds Mølle” - „Karby” - „Øster Assels”.

Mejerierne var velfungerende og udfyldte dengang en vigtig plads i lokalsamfundet på landet. De var arbejdspladser, hvor der foruden mejeribestyrer og mejerister også blev beskæftiget andre.

Mindre landbrug havde her mulighed for en indtægt ved at køre en mælkerute. Sundby Andelsmejeri, der var én af de mindste, havde i 1948 ikke mindre end 12 mælkekuske. Pladsen som mejeribestyrer var populær, og der kom mange ansøgere til en ledig stilling. Sundby Andelsmejeri søgte ny bestyrer 1957. Der kom 127 ansøgere.

De omtalte mejerier dækkede hele det store område, Thyholm, Thy, Hanherred og Mors. Her ved århundredets afslutning er alle nedlagt. Hvorfor, kan man så spørge? I det efterfølgende vil jeg forsøge at give en forklaring på dette forløb.

Moderne tider

Omkring 1960 begyndte nye tider - også inde på selve mejerierne. Sød mælken ude fra landmændene blev, lige fra

det første mejeri var oprettet i 1882, tidligt om morgenen kørt ind på mejerierne af mælkekuske med hestevogn og i transportspande. Om formiddagen kom mælkevognen tilbage med skummet mælk, kærnemælk og valle, som blev brugt til foder. Eneste forskel indtil nu var, at nogle mælkeruter blev kørt med lastbil eller traktor.

Men så begyndte enkelte mejerier selv at hente mælken i store tankbiler. Det gav en arbejdsbesparelse på mejeriet, men var samtidig en forudsætning for, at man ude på gårdene bedst kunne udnytte den nye teknik med rørmalkning. Nu var man i stand til at malke direkte fra køerne ud i en køletank. Tankvognschaufføren afhentede så mælken her og afleverede returmælken i en anden tank. Indførelsen af denne teknik betød stor arbejdslettelse, såvel for landmanden som på mejeriet, og det gav større sikkerhed for en god mælkekvalitet.

Konsummælken var på samme tid i søgelyset. Hidtil havde mejerierne tappet sødmælken på glasflasker, som deres egne forhandlere kørte direkte ud til kunderne hver dag. Men nu kom der strenge krav om dyrlægekontrol, og de store indkøbskæder begyndte at vinde indpas i dagligvareforretningerne. De mente at kunne tiltrække kunder ved at forhandle mælk og de nye surmælksprodukter, som var kommet frem. - Dette var nu muligt, fordi der var kommet engangsemballage i plast og pap på markedet.

Samtidig var landmændene utilfredse med byernes mælkekoncessioner. Man havde givet enkelte mejerier eneret på at sælge mælk inden for bygrænsen. Herved fik disse mejerier en fortrinnsstilling. Man skal tænke på, at det var flere år, før vi kom i EF, og mælkeprisen til landmændene var meget lav. Det var en bedre forretning at sælge konsummælk i stedet for at kærne smør eller lave ost.

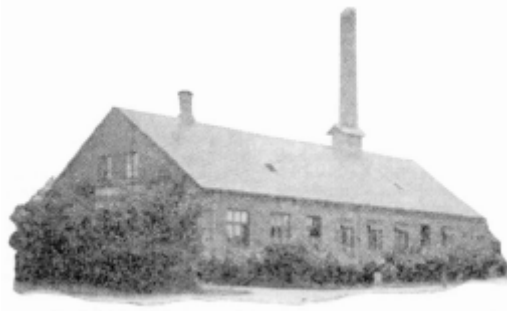
Landbrugets produktpriser var ikke fulgt med den almindelige prisstigning, vi havde i årene før EF. På Fællesorganisationens foranledning var jeg på kursus i 1972. Herfra har jeg Landbrugsrådets tal for pris- og omkostningsudviklingen 1950-1970. Den pris, landmanden fik for salg til hjemmemarkedet, var kun steget med 59%, mens det almindelige prisniveau var steget med 98%.

Denne udvikling var mejeribrugget nødt til at tage stilling til. Og EF skulle vi også forberede os til. Men nu vil vi gå tilbage til 1966. Mange steder ude i landet var man nu i gang med at samle mejerierne til større enheder. Man ville undgå, at de enkelte mejerier selv investerede i det dyre inventar, som sammen med tankvognsdriften var nødvendigt. Her skal blot nævnes store rustfri stålтанке, smørpakkemaskiner, aftapningsudstyr til konsummælk og fremstilling af surmælksprodukter (og byggeomkostninger). Osteoproduktion regnede man med blev en god forretning i EF, men den var meget dyr at starte. Ved overgang til tankvogn betød afstandene ikke så meget længere. Det ville være fejlinvesteringer, dersom de enkelte mejerier købte det kostbare udstyr og udnyttede det alt for dårligt. Og det var der kun landmændene til at betale.

Mejeriselskabet „Thy“

Inden for Thisted Amts Mejeriforening havde man drøftet mulighederne for samarbejde, men Mors var ikke med på ideen. Men i Thy blev der nedsat et udvalg, som arbejdede

med flere modeller. Sjette april 1967 var udvalget til møde med M. C. Toft fra Mejerikontoret i Århus. Her drøftedes, hvordan man kom videre med planerne. I løbet af foråret blev der afholdt flere møder. Resultatet blev, at kun de 6 mejerier omkring Thisted var interesseret.

Sundby Andelsmejeri.

At Mors ikke var interesseret, skyldtes nok, at mejerierne derovre var større, og de havde næsten alle etableret osteoproduktion, som var mere lønsom end smørproduktion. I Thy og Hanherred var mejerierne mindre, og af 25 andelsmejerier var der kun 5, som havde osteoproduktion.

19. juni 1967 var interessen i Thy vokset så meget, at Thisted Amts Mejeriforening indkaldte til møde. Her deltog bestyrelserne og mejeribestyrerne for følgende mejerier: „Nordthy“, Østerild - „Snedsted“ - „Sundby“ - „Vandet“ - „Sjørring-Thorsted“ og „Thisted Andelsmejeri“.

Mejerikonsulent Sigurd Nielsen fra Mejerikontoret i Århus fortalte, hvordan man havde grebet sagen an, hvor man havde startet lignende sammenslutninger.

Det vedtoges at nedsætte et udvalg bestående af de 6 mejeriers formænd og mejeribestyrere. Dette udvalg holdt møde 21. juni, og her valgtes jeg til formand for udvalget. Det vedtoges at indkalde til orienterende møder i de 6 mejerikredse.

Mejerier i 1963.

„Nordthy“, Østerild, valgte at melde fra, men de 5 øvrige vedtog efteråret 1967 at danne sammenslutningen Mejeriselskabet Thy med start 1. marts 1968. Vi blev hurtigt enige om følgende plan for selskabets drift:

Sjørring mejeri var nybygget dengang og havde plads til en stor osteoproduktion. Der var en stor grund, så der var plads til udvidelse, og den lå ca. midt i området. Derfor ville vi satse på at køre det meste mælk hertil. Thisted

skulle bruges som konsummælksmejeri og have den mælk tilført, som var nødvendig. De 3 andre mejerier skulle nedlægges. Snedsted og Sundby havde begge en trussel hængende over hovedet. De skulle betale store beløb til rensningsanlæg, dersom de ikke blev nedlagt.

Til den første bestyrelse valgtes følgende: Henry Sørensen, Chr. J. Christensen, Karl Jensen, Niels Jeppesen, Jens Støvring, Niels Agerholm og Chr. Houmark Hammer (formand).

Allerede fra starten blev det indføjet i vedtægterne, at bestyrelse og repræsentantskab var bemyndiget til at indmelde „Thy” i mejeriselskabet „Danmark”. Men der gik 10 år, før det skete (1978). På dette tidspunkt var udviklingen gået meget stærkt, også heroppe i området. Resultatet er så blevet, at alle de tidligere selvstændige mejerier i det gamle Thisted Amtes område nu er tilsluttet „Mejeriet Danmark”.

I 1968 byggede „ØK” en mælkekondenseringsfabrik på havnen i Thisted. Men grundlaget forsvandt jo sammen med mejerierne. Derfor har den stået tom i mange år. Privatmejeriet „Pasteur” flyttede omkring 1970 ud fra Østergade og blev til „Mejrigården”. Et stort og dygtigt ledet foretagende, og det blev også det mejeri, som holdt ud længst. Isproduktionen var allerede i min tid meget betydelig. Men nu har man med navnet „Polar Is” koncentreret sig om denne produktion.

Om mælkeruter og priser i 1946

Afskrift fra mejeriprotokol, Sundby Andelsmejeri:

1. Trædholm-Harring: Marius Jensen	3350 kr.
2. As: Martin Mortensen	4700 kr.
3. Stagstrup-Sundby: Anders Olesen	2950 kr.
4. Stagstrup: Kr. Poulsen	3150kr.
5. Øland: Kr. Damsgård	3150 kr.
6. Meldbjerg: Askov Mikkelsen	2795 kr.
7. Gærupør: Harald Tøfting	3100 kr.
8. Teglværket: Chr. Mouritsen	1350 kr.
9. Nr. Skjoldborg: Chr. Ibsen	5000 kr.
10. Gjærstøl: Johs. Kjeldsen	3450 kr.
11. Snedsted-Beersted: Aksel Larsen	2850 kr.
12. Møgelvang: Johs. Christensen	3750 kr.

Smørkørselen udliciteredes til vognmand Johs. Nielsen for 50 øre pr. drittel smør. Samling af smørdritler til tømrer P. Poulsen for 90 øre pr. stk. Kørsel af brændsel (dampkedel) - kvas fra klitplantage, for 15 øre pr. knippe til vognmand Mejner Borggård, Haring. Reservevogn udlejes til mælkekuske for 2 kr. pr. dag.

KILDER:

Mejeri-protokoller. Egne notater fra 19 års deltagelse i mejeribranchen netop i de år, hvor udviklingen gik stærkt.

Kilde: Historisk Årbog for Thy og Vester Hanherred 1998, side 157-162).